

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI TARJIMASIDA MADANIYALARARO MULOQOT VA STRUKTURAVIY MUAMMOLAR

*Xo‘jamurodov Mirjalol Isomiddinovich
O‘zDJTU Ta’limning kredit tizimini
boshqarish bo‘limi yetakchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tarjima jarayonida madaniyalararo muloqotning ahamiyati va til strukturasi bilan bog‘liq muammolar muhokama qilinadi. Tarjima faqat lingvistik jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi emas, balki madaniyatlararo aloqalarni to‘g‘ri ifodalashi ham muhimdir. Maqolada madaniy tafovutlar, tarjimada yuzaga keladigan murakkabliklar va tarjimonlar duch keladigan asosiy strukturaviy farqlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tarjima, madaniyalararo muloqot, ingliz tili, o‘zbek tili, strukturaviy muammolar.

Globalizatsiya jarayonida madaniy va lingvistik xilma-xillikni saqlab qolish, turli tillarda muloqot va tarjima qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tarjima ham ushbu xilma-xillikni yoritadi, bu jarayonda madaniy o‘ziga xosliklar, qadriyatlar va tushunchalar bir-biriga yetkazilishi zarur. Shu bilan birga, tarjima jarayonida lingvistik va strukturaviy muammolar ham yuzaga keladi, chunki har ikki tilning grammatik qurilishi va mantiqiy bog‘lanishi farqlidir. Tarjima jarayonida madaniy o‘ziga xosliklarni hisobga olish zarur hisoblanadi va bu o‘ziga xoslik ko‘p hollarda frazeologik birliklar bilan ifodalanishi mumkin. Tarjima jarayonida tilning madaniy xususiyatlarini inobatga olish muhim omil sifatida qaralishi kerak. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasida tarjimada madaniyalararo muloqotning ahamiyati va strukturaviy muammolar haqida so‘z boradi.

Madaniyalararo muloqot va tarjima. Tarjima jarayoni faqat so‘zlarning bir tilga to‘g‘ri keladigan ekvivalentini topish bilan cheklanmaydi. Aslida, madaniyalararo muloqotning to‘g‘ri shakllanishi tarjimaning markaziy qismidir. Har bir madaniyat o‘ziga xos dunyoqarash, qadriyatlar va ko‘nikmalarga ega bo‘lib, bu tarjima jarayoniga bevosita ta’sir qiladi. Masalan, ingliz tilida ishlatiladigan “time is money” iborasi Amerika va Britaniya madaniyatidagi vaqtning qadrini aks ettiradi. “O‘zbek tiliga bu iborani oddiygina tarjima qilib, “vaqt puldir” deyish o‘zbeklar uchun uncha tushunarli bo‘lmasligi mumkin”⁵. O‘zbek madaniyatida vaqtni boshqacha tushunish mavjud bo‘lib, bu iborani o‘zbekchalashtirib, madaniy kontekstini tushuntirish lozim bo‘ladi. “Madaniy kontekstda keltirilgan iboralar, ismlar, urf-odatlar va boshqalar

⁵ Zulola Najmiddinova Rashidova va Gulrux Nazir qizi Shodiyevalar. “Ingliz va O‘zbek tillarida frazeologik birliklarning kontekstual ma’nosi va tarjima muammolari” maqolasi.

ko‘pincha tarjimada to‘g‘ri ekvivalentini topmaydi yoki noto‘g‘ri tushunchalarga olib kelishi mumkin. Shu bois tarjimonlar madaniy tafovutlarni tushunib, har ikki madaniyatga moslashtirilgan tarjima qilishlari zarur”⁶.

Strukturaviy muammolar. Tarjimada faqat madaniy tafovutlar emas, balki lingvistik va strukturaviy farqlar ham katta qiyinchiliklar tug‘diradi. Ingliz va o‘zbek tillari bir-biridan grammatik jihatdan keskin farq qiladi. Masalan, ingliz tilida gap tuzilmasi odatda *SVO (subject-verb-object)* tartibida keladi: *"I am reading a book."* “O‘zbek tilida esa bu gapni *SOV (subject-object-verb)* tartibida tarjima qilamiz: *"Men kitob o‘qiyapman."* Bundan tashqari, ingliz tilida ko‘p hollarda yordamchi fe‘llar (modal verbs) va zamon shakllari murakkab bo‘lib, ular o‘zbek tilida mos keladigan shakllar topishda muammolarni keltirib chiqaradi”⁷. Masalan, "He has been working" iborasini o‘zbek tiliga "U ishlayapti" deb tarjima qilinsa ham, aslida, ingliz tilidagi ibora hozirgi zamonga oid davomiy harakatni aks ettiradi va bu murakkablik o‘zbek tilida aynan ifodalanmaydi. Madaniyatni tarjimada inobatga olish har bir tarjimonning ustuvor vazifalaridan biridir. “Har bir madaniyat o‘ziga xos urf-odatlariga, qadriyatlariga ega bo‘lgani sababli, madaniyatning tarjimaga ta’siri katta bo‘lishi mumkin”⁸. Masalan, o‘zbek tilida "eshik qoqish" iborasi o‘ziga xos ijtimoiy urf-odatlarni aks ettiradi va bu ibora ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinsa, noto‘g‘ri tushunchaga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda tarjimon iborani kontekst asosida o‘zgartirib yoki tushuntirib tarjima qilishi kerak.

Ingliz tilida esa *"knock on wood"* iborasi omad uchun ishlatiladi. “Bunday iborani o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilish bu iboraning mazmunini yo‘qotadi, chunki o‘zbek madaniyatida bu tushuncha keng tarqalgan emas. Shu sababli, tarjimon ushbu iborani ekvivalent bir ifoda bilan almashtirishi lozim bo‘ladi”⁹. Bu mavzuga doir bir qancha misollarni ham ko‘rib chiqamiz. Albatta, “Ingliz va o‘zbek tillarida tarjimada madaniyalararo muloqotlar va strukturaviy muammolar” mavzusiga oid misollar adabiyotlar, mashhur tarjimalar yoki asarlar orqali yoritilishi mumkin. Quyida ushbu mavzuga doir ba’zi adabiy asarlardan keltirilgan misollar bilan tanishishingiz mumkin:

Chinua Achebe – "Things Fall Apart" (1958)

Madaniy tafovutlar va ularni tarjimada aks ettirish

Chinua Achebening *"Things Fall Apart"* asari o‘zining Nigeriya madaniyati va kolonializm bilan bog‘liq mavzulari bilan mashhur. Bu asar ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilinganida, ko‘plab madaniy tushunchalar va urf-odatlar o‘zbek madani-

⁶ Kunin A.V. Ikki tomonlama aktualizatsiya frazeologik stilistika tushunchasi sifatida / A.V. Kunin // Maktabda chet tillari. - 2014. - 6-son. - B.13-17.

⁷ Usmanova, D. kizi Shodieva. Issues of classification of word categorizing the Uzbek.

⁸ Bayramova L.K. Frazeologiya va tarjima / L.K. Bayramova // Frazeologiya va sintaksis / Ed. Andramonova N.A. - Qozon: KDU nashriyoti, 2012. - B.3-42.

⁹ Dusmatov, h. H. (2022).The Principles of division of word categories in Uzbek. Research and education,, 38.

yati bilan to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Masalan, asarda o‘ziga xos afrikacha qadriyatlar va ismlar o‘zbek tiliga to‘g‘ri ifoda etilishi uchun, tarjimon ko‘pincha izohli tarjima usuliga murojaat qilishi kerak bo‘ladi. Misol: O‘zbek tilida ishlatiladigan "oqsoqollar" tushunchasi ba‘zi Afrika jamiyatlarida boshqacha ma‘noga ega bo‘lib, tarjimada bu tushunchani madaniy jihatdan moslashtirish lozim bo‘ladi.

Mark Tven – “Tom Soyverning sarguzashtlari” (1876)

Madaniyatga oid iboralar va ularni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar

Mark Tvenning “Tom Soyverning sarguzashtlari” asaridagi ko‘plab iboralar va dialoglar amerikaliklar uchun tabiiy bo‘lsa-da, o‘zbek madaniyatida bu iboralar bir oz g‘alati tuyulishi mumkin. Masalan, “paint the fence” yoki “whitewash the fence” degan iborani o‘zbek tilida oddiygina “to‘siqni bo‘yash” deb tarjima qilish mantiqiy bo‘lsa ham, bu ibora amerikaliklar uchun o‘ziga xos ijtimoiy muloqot kontekstida ishlatiladi. Misol: “Painting the fence” iborasi o‘zbek tilida odatiy bo‘yash tushunchasini ifodalasa ham, aslida bu ibora jamoat faoliyati va o‘zaro yordamni nazarda tutadi. Tarjimada bu madaniy kontekstga e‘tibor qaratish lozim.

Ernest Xeminguey – “Chol va dengiz” (1952)

Tarjima va madaniy aks ettirishda strukturaviy o‘zgarishlar

Xemingueyning “Chol va dengiz” asarida oddiy til va qisqa jumladan foydalaniladi. Tarjimon bu asarni o‘zbek tiliga o‘g‘irganda, o‘zbek tilining boy va ko‘p variantli fe‘llari bilan o‘yin qilish zarurati yuzaga keladi. Ingliz tilidagi qisqa va aniq gaplar o‘zbek tilida bir oz uzunroq va mazmunli jumlar bilan ifodalanishi mumkin. Jumladan:

Ingliz tilidagi “*The Old man was dreaming*” kabi jumlar o‘zbek tilida “*Chol tush ko‘rayotgan edi*” tarzida beriladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi tarjima jarayoni madaniyalararo muloqotni yoritib, madaniy va lingvistik farqlarni hisobga olishni talab etadi. “Tarjimonlar nafaqat so‘zlarning ekvivalentini topishga, balki madaniy tafovutlar va tilning strukturaviy farqlariga ham e‘tibor berishlari kerak. Bunda madaniyatlararo muloqotning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi, faqat lingvistik jihatdan to‘g‘ri tarjima qilish emas, balki o‘zaro tushunishni va madaniy moslashuvni ta‘minlash ham muhimdir.”¹⁰ Strukturaviy muammolar va madaniyatning tarjimaga ta‘sirini hal qilish orqali tarjimonlar til va madaniyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni osonroq tushunib, aniq va tushunarli tarjimalarni amalga oshirishlari mumkin. Maqola aynan ilmiy va amaliy nuqtai nazardan tarjima jarayonida madaniyalararo va strukturaviy muammolarni tushuntirishga qaratilgan bo‘lib, uni yanada kengaytirish yoki qiziqarli misollar kiritish mumkin.

¹⁰ Yusupova, S. A. Z., & kizi shodieva, g. N. (2023). “Some aspects of phraseological units in English and Uzbek languages”. Golden brain 7(1), 300-304.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zulola Najmiddinova Rashidova va Gulrux Nazir qizi Shodiyevalar. “Ingliz va O‘zbek tillarida frazeologik birliklarning kontekstual ma‘nosi va tarjima muammolari” maqolasi.
2. Bayramova L.K. Frazeologiya va tarjima / L.K. Bayramova // Frazeologiya va sintaksis / Ed. Andramonova N.A. - Qozon: KDU nashriyoti, 2012. - B.3-42.
3. Kunin A.V. Ikki tomonlama aktualizatsiya frazeologik stilistika tushunchasi sifatida / A.V. Kunin // Maktabda chet tillari. - 2014. - 6-son. - B.13-17.
4. Usmanova, D. kizi Shodieva. Issues of classification of word categorizing the Uzbek.
5. Dusmatov, h. H. (2022).The Principles of division of word categories in Uzbek. Research and education, 38.
6. Yusupova, S. A. Z., & kizi shodieva, g. N. (2023). “Some aspects of phraseological units in English and Uzbek languages”. Golden brain 7(1), 300-304.